

İRAN'DA İSLAM DEVRİMİ ÖNCESİ SİYASİ OLAYLARA BAKIŞ
"AK DEVRİM VE LALE MEYDANI KATLIAMI"
A VIEW UPON POLITICAL EVENTS BEFORE THE ISLAMIC
REVOLUTION IN IRAN "WHITE REVOLUTION AND LALE SQUARE
MASSACRE"

AHMET EDİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı
Assist. Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Education, Dep. of Turkish and Social Studies Education
ahmetedi@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9596-7684>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 08.10.2018
Kabul Tarihi-Accepted Date : 29.07.2019
Sayfa-Pages : 731-744

 <http://dx.doi.org/10.14292/Turkiyat4043>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

İRAN'DA İSLAM DEVRİMİ ÖNCESİ SİYASİ OLAYLARA BAKIŞ
"AK DEVRİM VE LALE MEYDANI KATLIAMI"
A VIEW UPON POLITICAL EVENTS BEFORE THE ISLAMIC
REVOLUTION IN IRAN "WHITE REVOLUTION AND LALE SQUARE
MASSACRE"

AHMET EDİ

Öz

XX. yy içerisinde dünyada toplumlar üzerinde etkisi büyük siyasal olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar dünyanın ekonomik, askeri, kültür, ve sanat sınırlarının tümden değişmesine neden olan olaylardır. Bunların vuku bulmasıyla; Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), 1917 Bolşevik İhtilali, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), Çin Kültür Devrimi (1949), ABD-SSCB arasında yaşanan soğuk savaş, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi (1979-1989), 1979 İran İslam Devrimi ve 1991 SSCB'nin yıkılması gibi önemli olaylar meydana gelmiştir. Dünyada bunlar yaşanırken, zincirin Ortadoğu'daki en önemli halkalarından biri de İran İslam Devrimidir. Devrim incelenirken bir halk harekâtına dönüşmesini sağlayan, devrimin bu denli erken yaşanmasını neden olan olay Lale Meydanı Katliamıdır. Lale meydanında sivil halka askeri güçlerin ateş açması zincirleme bir tepkinin doğmasına neden olmuştur. Bununla birlikte demokratikleşen dünya düzeni içerisinde geçmiş 3-4 bin yıl geriye dayanan bir medeniyetin, demokratik dünyada hala krallıkla yönetilmesi de bunun en önemli etkenlerindedir.

İçerisinde barındırdığı Türk kökenli halkın yanı sıra; Türkiye ile sınırdaş olan İran İslam Devleti, bölge ve Türkiye için vazgeçilmez bir stratejik ortak ve önemli bir aktör olup, geçmişten gelen kültürel birliktelikler nedeniyle de hakkında araştırma yapıp bilgi sahibi olunması gereken bir coğrafyadır.

Çalışmada İran ve Ortadoğu tarihi için önemli bir yere sahip olan 6 Eylül 1978'de yaşanan Lale Meydanı Katliamı, öncesi, sonrası nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analizi yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lale Meydanı, İran İslam Devrimi, Humeyni, Ak Devrim

Abstract

During the 19th century, political events that had great impact on societies throughout the world. These events are the events that caused the economic, military, cultural and artistic boundaries of the world to change completely. With their occurrence; Balkan wars (1912-1913), First World War (1914-1918), 1917 Bolshevik Revolution, 1929 World Economic Depression, Second World War (1939-1945), Chinese Cultural Revolution (1949), US-USSR cold war, Important events such as the USSR's intervention in Afghanistan (1979-1989), the Iranian Islamic Revolution of 1979 and the collapse of the 1991 USSR took place. One of the most important links of the chain in the Middle East is Iran Islamic Revolution. It was the Tulip Square Massacre that caused the revolution to turn into a popular operation while the revolution was being studied. The military forces opened fire on the civilian population in Lale Square, causing a chain reaction. However, the fact that a civilization, which dates back 3-4 thousand years in the democratized world order, is still governed by the kingdom in the democratic world is one of the most important factors of this.

In addition to the people of Turkish origin; Islamic State of Iran bordering with Turkey, the region and is an indispensable strategic partner and an important actor in Turkey, having done research about the information because of cultural unity from the past is a must-geography.

In the study, Lale Square Massacre, which took place on September 6, 1978, which has an important place for the history of Iran and the Middle East, was created by using document and document analysis method, one of the qualitative research methods before and after.

Key Words: Tulip Square, Islamic Revolution in Iran, Khomeini, White Revolution

Giriş

Yakın tarihteki pek çok önemli olayı içinde barındıran XX. yy. incelendiğinde bu olayların; sosyal, siyasal, dini, askeri ve ekonomik gerekçelere dayanarak vuku bulduğu görülmektedir. I. Dünya Savaşı (1914-1918), Dünya Ekonomik Bunalımı (1929), II. Dünya Savaşı (1939-1945), Soğuk Savaş (1947-1991), Kore Savaşı (1950), İran Devrimi (1979), SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi (1979-89) vb. pek çok olay son yüzyılda dünya tarih sahnesine çıkan olaylardandır. 1970'li yıllar ise XX. yy'ın en sorunlu ve siyasi çalkantıların en fazla olduğu yıllardır. Dünya bir taraftan ABD önderliğindeki “*Batı Bloku*” diğer taraftan ise SSCB önderliğindeki “*Doğu Bloku*”nun karşılıklı çıkar çatışmaları içerisinde soğuk savaş yaşamaktadır. Dünya olası bir nükleer savaşın çıkmasından endişelidir. Bununla beraber siyasi fikirler de dünyanın üstüne yeni çatışma ortamları oluşturmaktadır¹. Dünyanın çeşitli yerlerinde fikirsel, devrimsel olaylar yaşanırken bu tür olayların Ortadoğu'ya aksetmemesi imkânsız gibidir. 70'li yıllarda Dünyada yaşanan fikirsel gelişmelerin Ortadoğu'daki aksi İran Devrimidir. Halkın Şah yönetimine tepki göstermesi ve buna karşılık yönetimin de halka baskı uygulaması sonucunda ortaya çıkan bu devrim, tarihteki ilk İslami devrimdir. Çünkü bu devrim uzun vadede Ortadoğu'nun dini (mezhep) ve siyasi yapısının değişmesine neden olmuş ve öte yandan Ortadoğu'da yeni bir gücün oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu devrim ile artık İslami bir cumhuriyetin mümkünlüğü de kanıtlanmış olmaktadır. Ancak İran'daki bu sürecin yaşanması da zannedildiği kadar kolay olmamıştır. İran'da değişimi isteyen kişi ve gruplar bunu elde etmek için çeşitli zorluklar yaşamışlardır. Fakat bu kişi ve gruplar yaptıkları tüm faaliyetlere rağmen; her defasında Şah yönetimi tarafından bastırılıp, tutuklanmışlardır. Ancak tüm bu baskılara rağmen, 1979'dan önce Şaha karşı geçici de olsa bir başarı elde eden kişi Dr. Muhammed Musaddık'tır. 1951 yılında Başbakan olan ve İran milliyetçiliğinin öncülerinden Musaddık, başbakanlığa geldiği günden beri daha fazla demokrasiden bahsetmiş ve monarşinin tartışılmasına neden olmuştu. Musaddık hiç çekinmeden demokrasi gibi kavramları mecliste yüksek bir sesle dile getirmeye başlamıştır. Milliyetçi söylemlerin artması ve monarşinin kaldırılması meselesinin mecliste gündeme gelmesiyle birlikte Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Şahın ülkeyi terk etmesinden Musaddık, Şah ve İngilizlere karşı ABD ile yakınlaşmıştır. Çünkü Şah'ın İngilizlerden destek alıp tekrar bir darbe ile başa geçmesinden çekindiği için, bunlara karşı ABD'nin desteğini almak istemiştir. Fakat Musaddık'ın bu politikasını anlamayan halk ona tepki göstermiş ve bu tepki sonucunda yapılan bir ihtilalle iktidardan indirilip yerine General Fazlullah Zahedi getirilmiştir².

Musaddık'ın devrilmesiyle Şah İran'a dönmüş ve tekrar iktidarı ele geçirmiştir. İkinci defa tahta oturan Şah Muhammed iktidarını bir daha kaybetmemek için diktatöryel bir yönetim kurmuştur. Ayrıca Şah Ocak 1963'de “*Beyaz Devrim*” denen bir reform programı ilân etmiştir. Bu reform programına; toprak reformu yapılması, ulusal okuryazarlık heyetlerinin kurulması ve kadınlara oy hakkı verilmesi dâhil edilmiştir. Şahın bu reformlarına her kesimden tepki gelmiştir. Fakat Şah bu tepkilere aldırmış etmemiş ve

¹ Adem Alper Özcan, “Soğuk Savaş Dönemi: Başlangıcı, Gelişimi, Sonu”, Erişim adresi: https://www.academia.edu/13723063/Soğuk_Savaş_Dönemi_Başlangıcı_Gelişimi_Sonu

² Ünal Gündoğdu, *İran ve Ortadoğu*, Adres Yayınları, Ankara 2010, s.103-104.

kendisini eleştirenleri cezalandırmaya devam etmiştir³. Şah Muhammed Rıza Pevlevi'ye karşı en sert muhalefeti sürdüren ve onu hiç çekinmeden eleştiren Humeyni de Şahtan nasibini almıştır. Şahı ve reformlarını eleştiren Humeyni birkaç defa tutuklanmış ve idam ile yargılanmıştır. Fakat Şah, ulema ve halkın tepkisinden çekindiği için idam cezasını sürgüne çevirmiş ve böylece Humeyni'yi 1964 yılında Türkiye'ye sürgüne gönderilmiştir⁴. Şah, muhaliflerinden bir bir kurtulmaya çalışmaktadır. Uyguladığı baskıcı rejim ve kötü giden ekonomi yüzünden her geçen gün itibar kaybederek halktan tepki görmektedir. Muhalifler de her geçen gün güç kazanmaktaydılar. Güçlenen muhalifleri sindirmek isteyen Şah, SAVAK'ı⁵ devreye sokmuştur. Birçok faili meçhul ve işkenceyle adı anılan bu kurum muhalifler arasında korku yaratsa da daha büyük bir tepkiye neden olmuştur. Bu tepkiler sonucu bütün muhalifler Humeyni'nin etrafında birleşmiş ve Şaha karşı ayaklanma başlatmışlardır. Bunun üzerine Şah ise "İttılaat" adlı gazetede Humeyni'ye karşı bir yazı kaleme almıştır. Humeyni'yi karalayan bu yazı sonucunda Kum kentindeki medrese öğrencileri ayaklanmış ve güvenlik güçleriyle çatışmışlardır. Tüm bu olaylar yaşanırken hiç kimse bir halk devriminin yaşanacağına pek ihtimal vermemektedir; 1978'de gerçekleşen ve devrimin bir halk harekâtı halini dönüşmesine neden olan *Lale Meydanı Katliamının* yaşanmasına kadar⁶.

8 Eylül 1978'de Tahran sokaklarına inen göstericiler Şah yönetimini ve ülkedeki son olayları protesto etmek için Lale Meydanında toplanmış fakat olağanüstü hal ve sokağa çıkma yasağını bahane eden güvenlik güçleri, göstericilere ateş açmış ve açılan bu ateş sonucunda da onlarca gösterici hayatını kaybetmiştir. Bu olay İran İslam Devrim fitilinin ateşlenmesine neden olmuştur. Lale Meydanı Katliamından sonra ülke çapında protestolar başlamış, işçiler ve memurlar da greve gitmişlerdir. İran'da bütün üretim durmuş, okullar, fabrikalar, pazar yerleri ve petrol rafinerileri işlemez hale gelmiştir. Her yerde gösteriler düzenlenip Şah aleyhine sloganlar atılırken, göstericiler Humeyni lehine sloganlar atıp onun ülkeye dönmesini istemişlerdir. Yaşanan bu olaylar sonucunda Şah, İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu olay 1979 İran Devrimi'nin yaşanmasına ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasına neden olmuştur⁷.

1. Pehlevi Hanedanlığının Başa Gelmesi ve Faaliyetleri

1900'lü yılların başında İran, Ruslar tarafında işgal edilmiş fakat Bolşeviklerin yapmış oldukları Ekim Devrimi'yle Ruslar buradan çekilmek zorunda kalmıştır. Bunu fırsat bilerek Rusların buradan çekilmesiyle oluşan bu boşluğu İngilizler doldurmaya çalışmıştır. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen İngilizler Kaçar Hanedanlığı ile gizli bir anlaşma

³ Janet Afary ve Kevin B. Anderson, *Foucault ve İran Devrimi Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayrıntıları*, Boğaziçi Üniversitesi Yaymevi, İstanbul 2012, s.85.

⁴ Hamid Algar, "Humeyni", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt:18, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.360.

⁵ (Farsça: سپاهک یا اطلاعات سازمان امنیت و کشورک شازمان-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar, Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü)

⁶ Asghar Alam Tabriz, "Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi", (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s.169.

⁷ F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din, Anti-emperyalizm ve Sol*, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s.20.

imzalamış ve bu anlaşma ile daha önce sahip oldukları imtiyazların yanı sıra yeni imtiyazlar da kazanmışlardır. Öte yandan İngilizler bu imtiyazlara karşılık olarak da İran'a ekonomik yardımlarda bulunacak ve onu siyaseten koruyacaktı. Ancak bu gizli anlaşmanın ortaya çıkması kamuoyunda büyük bir infiale yol açmış ve halk ayaklanmıştı⁸. Ayrıca anayasal hareketlerden dolayı da gücü giderek azalan Kaçar Hanedanlığı, aktif olarak bu akımın içinde bulunan ve darbeler döneminde güç kazanan köylü bir Fars ailenin çocuğu olan ve Kazak Tugayı'nda subaylık yapmış bulunan Rıza Han tarafından 1925'te sonlandırılmıştır. Rıza Han, önce meclis ve İran yönetimi üzerinde etkili olmuş, 1921 yılında İran Şahını genç sivil reformcu Seyyid Ziya Tabatabai'yi Başbakan olarak atamaya zorlamış, kendisi de ordu komutanlığını üstlenmiştir. 1923'te Başbakanlık görevini de üstlenen Rıza Han, 1925'te kral olarak Şah unvanını almış ve Rıza Şah Pehlevi olarak anılmaya başlanmıştır⁹.

Yönetimi eline alan ve kendi soyadı ile bir hanedanlık kuran Rıza Şah Pehlevi İran'da diktatöryal bir rejim kurmuş ve kendi düşüncesine göre İran'ı dizayn etmeye çalışmıştı. Milliyetçi kişiliğinden dolayı kültürel farklılığı ortadan kaldırmak ve Farslaşmayı geliştirmek için 1927'de "*Düşünce Geliştirme Kurumu'nu*" kurmuş ve ardından bu kurum vasıtasıyla kültürel farklılıkları ortadan kaldırarak türdeş bir milli kimlik oluşturmaya çalışmıştır. Rıza Şah ülkede, egemenlik gücünü merkezileştirmek, siyasal iktidarı tek merkezde toplamak ve egemenlik yetkisinin tek kullanıcısı haline gelmek için ulema ve parlamentoyu da devre dışı bırakmıştır¹⁰. 1928 yılında Avrupa devletlerine verdiği kapitülasyonları kaldırmış ve 1931 yılında İran hava sahasını İngiliz İmparatorluğu Havayolları'na değil de Alman Luftansa'ya açmış. Bunun yanı sıra Britanya Emperyal Bankası'na ait olan para basma yetkisini de yeni kurulmuş olan İran Ulusal Bankası'na (Bank Melli İran) devretmiş ve telgraf şirketinin yönetimini ise Hint-Avrupa Telgraf şirketinden alarak İranlılara vermişti. Böylece Şah İngilizlerden uzaklaşıp Almanlara yakınlaşmaya başlamıştır. Bunlarla da yetinmeyen Rıza Han 1935'te yayınladığı bir genelge ile artık tüm resmi yazışmalarda ülkesi için kullanılan Fars-Persia kavramı yerine İran isminin kullanılmasını kanunlaştırmıştır. Bunun sebebi ise İran kavramının "*Aryan*" anlamı içeren bir kavram olmasıydı. Bir teoriye göre İranlılar ve Almanlar aynı Aryan soyundan gelen milletlerdi ve bunu bilen Şahta İngiliz ve SSCB'ye karşı Almanya ile yakınlaşmak için bunu kullanmıştır¹¹. Şahın İngiliz ve SSCB'ye karşı üçüncü bir güç olarak desteklediği Hitler Almanya'sı 1939'da yeni bir dünya savaşı başlatmıştır. Başlayan bu yeni savaşta ise İngilizler ve SSCB, Almanlara karşı savaşmıştı. Savaş devam ederken İngilizler ve SSCB kuvvetleri 25 Ağustos 1941'de İran'ı işgal etmişlerdir. İran işgal edilince Rıza Şah'ın Alman yanlısı olduğu gerekçesi öne sürülerek İngiltere ve SSCB tarafından oğlu lehine tahttan çekilmesini sağlamıştır. Böylece Rıza Şah Güney Afrika'ya sürgüne gönderilince yerine Muhammed Rıza getirildi (Eylül 1941)¹². Muhammed Rıza Pehlevi başa geçtikten sonra kendini halka kabul ettirmek için ilk olarak

⁸ Ünal Gündoğdu, a.g.e., s.86.

⁹ Ercan Çitlioğlu, *İran'ı Anlamak*, Başkent Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, s.28.

¹⁰ Alireza Mokhtarpour, "İran Devlet Modeli", (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s.2.

¹¹ Ünal Gündoğdu, a.g.e., s.98-99.

¹² Ercan Çitlioğlu, a.g.e., s.29.

genel af ilan ederek cezaevlerindeki suçluları serbest bırakarak, demokrasi adına önemli bir adım atmış ülkenin çok partili hayata geçmesi için siyasi partilerin kurulmasına izin vermiştir¹³.

Rıza Şah'ın uyguladığı baskıcı rejimden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Rıza Şah ile yeni bir atmosfer ortamı oluşmuş ve çeşitli düşünce grupları ile zıt düşünceler için bir tartışma ortamı ortaya çıkmıştır. Böylece sol, liberal ve dini düşünceler kendi seslerini duyurma olanağı bularak kendilerine önemli destekler sağlamışlardır. Fakat Muhammed Rıza Şah ordudaki gücünü arttırmak ve yönetimi tek elde tutmak için yabancı güçlerin desteğini sağlayıp, ulemanın da onayını alarak iktidarını kurmaya çalıştı. Bu dönemde ulema dini konulardaki isteklerini elde etmek için Muhammed Rıza Şah'ı destekleyip, hükümetini onaylamışlardı¹⁴. Ancak babası gibi ulemanın etkisini azaltamayıp güçlenen dinî kurumların politika ile uğraşmasını engelleyememiş ve 1943 seçimlerinde sonra muhafazakâr ağırlıklı bir meclis ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme hareketleri bir yandan ilerlerken bir yandan ülkenin kuzeyinde 1945'te Azeri Türkleri, güney doğusunda 1946'da ise Kürtler, ülkede bulunan Sovyetler askeri güçlerinin desteğiyle ayaklanma başlatmışlardır. 1946'da Sovyet güçlerinin İran'dan çekilmesiyle birlikte İran kuvvetleri kontrolü ele geçirmiş ve 1947 yılına gelindiğinde ise Muhammed Rıza bütün İran'da otoritesini sağlamıştır¹⁵.

1951 yılına gelindiğinde İran devrimine kadar devam edecek süreçteki en önemli kırılma noktalarından biri meydana gelmiştir. Bu kırılma noktası Mussadık'ın¹⁶ Başbakanlığa atanmasıdır. İktidarın ilk zamanlarından itibaren halkın büyük desteğini alan Başbakan; petrolü millileştirmesi batılı devletlerin büyük tepkisini çekmiştir¹⁷. Bunlara ek olarak sol Tudeh partisi aracılığı ile komünist faaliyetlerin artması ve Sovyetler Birliği ile olan yakınlaşma da İngiltere'nin ve Amerika'nın tepkisine neden olmuştur¹⁸. Tüm bunlardan sonra bozulan ekonomiyi de bahane eden Şah Başbakan Musaddık'ı görevden alma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu durum üzerine Musaddık taraftarları sokaklara çıkarak gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. Gösterilerin büyümesi ve Şah'a gösterilen tepkilerin artması nedeniyle Şah 1953 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve böylece

¹³ Hamid Algar, "Muhammed Rıza Şah Pehlevi", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt:30, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.565.

¹⁴ Alireza Mokhtarpour, "İran Devlet Modeli", s.51.

¹⁵ Algar, "Muhammed Rıza Şah Pehlevi" s.565.

¹⁶ İran milliyetçiliğinin mihenk taşlarından biri olan Dr. Muhammed Musaddık 1882 yılında Tahran'da doğmuştu. Varlıklı ve asil bir aileye mensup olan Musaddık 1900 yılların başından itibaren İran siyasetine dâhil olmuştu. Zamanla İran'da önemli bir siyasi kişiliğe sahip olan ve milletvekili olan Musaddık, 1941-1953 yıllarında Şah Muhammed Rıza'nın anayasal olmayan yetkilerine büyük eleştirilerde bulunmaya başlamıştı. Ayrıca 1944-1945'te Sovyetlerle yapılan petrol anlaşmasına karşı oluşan muhalefetin başında yer almıştır. Emin Gökalp, "Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyet'inde Siyaset", (Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s.21.

¹⁷ Kasım Yiğit, "Turkey-Iran Relations After the Iraian Islamic Revolution: Cooperation or Rivalry?", Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences, İstanbul 2014, s.71.

¹⁸ Alireza Mokhtarpour, "İran Devlet Modeli", s.61.

Şahın ülkeyi terk etmesiyle birlikte “*Muhammed Rıza Pehlevi'nin I. Dönemi*” sona ermişti¹⁹.

Ulusal Cephe lideri Musaddık İran petrollerinin millileştirilmesini istiyordu ve bunun üzerine 1951'de İngilizlere ait Anglo-Iranian Oil Company Ltd.'nin İran'daki tesislerinin millileştirilmesi çağrısında bulunup meclise bir yasa tasarısı sunmuştu. İran Milli Meclisi de Musaddık'ın bu fikrini destekleyerek İngiliz petrol şirketi ile yapılacak anlaşmayı onaylamamıştı. Böylece İran sokaklarında da İngiliz petrol şirketi aleyhine gösteriler başlamış ve Şah'a karşı bir suikast girişimi de gerçekleştirilmişti. Bu olay üzerine Şah olağanüstü hal ilan ederek ülkede askeri bir yönetim kurmuştur²⁰. Bununla da yetinmeyen Şah kurucu meclis kurarak, senato ve meclisin fesih yetkilerini eline alıp kendi yetkilerini olağanüstü şekilde arttırmıştır. Bu durum bile olayların dinmesini engelleyememiş ve Başbakan bir suikast sonucu öldürülmüştür. Bunun üzerine Şah, Ulusal Cephe lideri Musaddık'ı kamuoyunu yatıştırmak için Başbakanlığa getirmek zorunda kalmıştır. Bir sürte sonra Şah Musaddık'ı görevden almaya çalışınca tekrar gösteriler başlamış ve Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır²¹. 19 Ağustos 1953'te ise Amerikan ve İngiliz yönetimleri Sovyetlerin, İran'da artan nüfusunu kırmak için, siyasi tarihe “*Ajax operasyonu*”²² olarak geçen askeri bir darbe planı gerçekleştirmişlerdir²³. Bu plan gereği örgütlenen Şah taraftarları Musaddık'a karşı sokaklara inmiştir. Sokaklara inen bu kitle 19 Ağustosta, Milli Cephe'nin gazetesine saldırarak ateşe vermiş, bununla da yetinmeyerek komünist gazetelere de saldırmışlardır. Devamında ise Tahran radyo istasyonu işgal etmişlerdir. Ayrıca ordunun Musaddık karşıtı mensupları da darbeye katılarak Tahran telgraf ofisi, radyo yayın istasyonları, polis ve ordu karargâhları gibi noktaları ele geçirmişlerdir. Böylece devam eden bu protestolar sonucu Başbakan Dr. Muhammed Musaddık görevden alınmış ve hapsedilmiştir. Darbeden dört gün sonra ise Şah İran'a geri dönerek; Başbakanlığa General Zahedi'yi atamıştı. Şahın ülkeye dönmesiyle de Muhammed Rıza Pehlevi'nin II. Dönemi başlamıştır²⁴. Şah iktidarını bir daha kaybetmemek için babası gibi diktatöryel bir yönetim kurmaya başlamış ve halkına karşı güç kullanmaktan da çekinmemiştir. Bunun için de ilk iş olarak Tudeh Partisi'nin kapatılması emrini vermişti. Çünkü kendi otoritesine karşı olan her türlü tehdidi ortadan kaldırmaya niyetliydi. Buna bir çözüm bulmak için de yönetimine yönelik yapılacak her türlü faaliyetin denetlenebilmesi için gizli bir polis teşkilatı olan SAVAK'ı kurmuştur²⁵. Şah'ın ikinci iktidarında hayata geçirdiği en önemli uygulama ise 15 Ocak 1962 tarihli

¹⁹ Serkan Balkan ve Fatih Tiryaki, “İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Etkisi & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2 (2014), s.96.

²⁰ M. Serkan Taflıoğlu, “II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:8/7 (2013), s. 633.

²¹ Emin Gökalp, “Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyet'inde Siyaset”, s.22.

²² İran'da 1950'lerde seçimle iş başına gelen başbakan Muhammed Musaddık'ın İngiliz şirketlerinin imtiyazında olan petroleri millileştirmesi üzerine CIA ve İngiliz istihbaratının gerçekleştirdiği planladığı darbe. "operasyon" sonunda Muhammed Musaddık hapse atılmış ve mahpus durumda ölmüştür

²³ M. Serkan Taflıoğlu, “II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme”, s. 633.

²⁴ Pınar Arık, “İran Musaddık ve Darbe”, *Ortadoğu Dergi*, cilt:8, sayı:76 (2016), s.21.

²⁵ Emin Gökalp, “Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyet'inde Siyaset”, s. 22-23.

toprak reformudur²⁶. İran da bunlar yapılırken bir yandan da Ulusçu, Sosyalist ve İslamcılara karşı kendi yönetimi aleyhine gerçekleştirilebilecek olan tüm yıkıcı faaliyetlerin önüne geçmek ve o dönemin şartlarında komünizmden ilham alan ve tabandan gelebilecek olası bir Kızıl Devrim'e karşılık 1963'te Ak Devrim adını verdiği yeni bir siyasi ve toplumsal reform programı ilân etmiştir²⁷

2. Ak Devrim (Beyaz Devrim)

15 Ocak 1962'de yapılmış olan toprak reformu, aslında Ocak 1963 tarihli referandumla kabul edilmiş olan ve içinde toprak reformu, seçim reformu, kadınlara oy hakkının tanınması, okuma-yazma seferberliği ve devlet işletmelerinin belirli orandaki hisselerinin satılması gibi reformların da içinde bulunduğu Ak Devrimin birer parçasıdır²⁸. Şah, bu reform paketini ilan etmesinin amacı; İran toplumundaki feodal yapıyı bozup, toplum içinde hızlı bir modernleşme gerçekleştirme isteği idi. Bu nedenle bütün gücü ile bu reformları gerçekleştirmek istiyor ve bunun için de tüm güvenlik tedbirlerini uygulamaktan geri durmamaktadır²⁹. Ak Devrim içerisindeki reformları maddeleştirmek gerekirse:

- “1) Toprak reformunun yapılması,
- 2) Orman ve otlakların iyileştirilmesi çalışması,
- 3) Toprak reformunun finansı edilebilmesi için devletin sahip olduğu fabrikaların satılması,
- 4) Endüstride kar paylaşımının yapılması,
- 5) Kadınları da içine alan bir seçim reformunun yapılması,
- 6) Okur-yazarlık teşkilatının kurulması,
- 7) Sağlık teşkilatının kurulması,
- 8) Yeniden yapılanma ve kalkınma teşkilatının kurulması,
- 9) Adalet yerel mahkemelerin kurulması,
- 10) Suyollarının millileştirilmesi,
- 11) Ulusal bir yapılanmaya gidilmesi,
- 12) Eğitime ve idareye yönelik kararlar alınması”³⁰.

İran'ı ve İran toplumunu modernleştirmek için yürürlüğe konulan reform paketi, geleneksel olarak İran'ın siyasal, toplumsal yaşamında büyük önem taşıyan küçük ve orta sınıf esnafın, toprak sahiplerinin ve ulemanın tepkisini çekmiştir³¹. Özellikle Şiielerde önemli bir yere sahip olan ulema sınıfı, medrese sistemi toprak reformuna ve Ak Devrim

²⁶ Yapmış olduğu bu reforma göre toprak sahipleri birden fazla köyü ellerinde bulunduramayacak ve fazla topraklar ise devlet tarafından satın alınıp toprağı olmayan köylülere dağıtılacaktı İsmail Safa Üstün, “İran”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt:22, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.403.

²⁷ Selçuk Demirkılıç, “Psikopolitik Boyutuyla İran Devrimi”, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, cilt:9, sayı:1 (2017), s.25.

²⁸ İsmail Safa Üstün, “İran”, s.403.

²⁹ M. Serkan Taflıoğlu, “II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme”, s.638.

³⁰ Emin Gökalp, “Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyet’inde Siyaset”, s.23-24.

³¹ Alireza Mokhtarpour, “İran Devlet Modeli”, s.63.

şiddetle karşı çıkmışlardır. Şiilerin Merc-i Taklit³² Ayetullah Berucerdi ve bir diğer önemli din adamı olan Ayetullah Kaşani vefat etmiş, onların yerine ise Şah karşıtı olan Ayetullah Humeyni'yi Merc-i Taklit makamına seçilmişlerdir³³.

3. Ak Devrim Tepkiler ve Humeyni'nin Sürgünü

Ak Devrim pek çok kesim tarafından tepki ile karşılanmıştır. Özellikle ulema ve laik Ulusal Cephe bu reform programına karşı gelip Şahın bundan vazgeçmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Yönetimin reformlardan vazgeçmemesi üzerine Humeyni, 22 Ocak 1963'te Şahı ve planlarını reddeden bir protesto yayımlamıştır. Humeyni ayrıca *"Bu devrimde beyaz olan tek şeyin Beyaz Saray etkisi olduğunu"* söylemiştir³⁴. Bu sözler üzerine Şah iki gün sonra Kum şehrine gelerek ulema sınıfını tenkit eden bir konuşma yapmıştır. Humeyni, sekiz önemli âlimin imzasını taşıyan bir bildiriyle Şahın programını ithama devam etmiştir. Ayrıca hükümetin politikasını protesto için 21 Mart 1963'teki Nevruz bayramı kutlamalarının iptal edilmesi için fetva vermişlerdir. Bunun üzerine Şah yönetimi Humeyni'nin bir gün önce halka konuşma yaptığı Kum'daki Feyziye medreselerine 20 Martta paraşütçü komandolar (SAVAK) göndermiş ve buraya gelen komandolar kendilerine karşı gelen birkaç öğrenciyi öldürüp bazılarını da Humeyni ile birlikte tutuklayarak cezaevine göndermiş, ancak ulemanın baskısı sonucunda birkaç gün sonra serbest bırakılmak zorunda kalınmıştır³⁵. Humeyni bu olaydan sonra susmak yerine Şahı daha çok eleştirmeye başlamıştır. 1963 yılındaki Aşure törenlerinde bir konuşma yapan Humeyni, Şah'a, lanetli ve zavallı adam yakıştırmalarında bulunmuş, daha da ileri giderek şahın gizli bir Yahudi olabileceğini iddia etmiştir. Bu konuşmadan birkaç gün sonra 5 Haziran 1963'te tekrar tutuklanmıştır. Ancak tutuklanmasından sonra başkent Tahran'da bulunan ve Aşure etkinliklerine katılan yüzbinlerce kişi Şah ve hükümeti aleyhine gösteriler yapmaya başlamıştır. Asker ve polisler bu gösterileri bastırmak istese de gösterilerin hızla diğer şehirlere sıçramasını engelleyememişlerdir. Müdahaleler sonucunda çıkan çatışmalarda ise yüzlerce kişi ölmüştür. Gösteriler önüne geçilemeyecek bir düzeye gelince, Ayetullah Humeyni tekrar serbest bırakılmak zorunda kalınmıştır. Ancak serbest bırakılması uzun süreli olmamıştır. Çünkü mecliste kabul edilen bir yasaya karşı demeçler verince tekrar tutuklanmıştır³⁶. Şah yönetimi, bu sefer işi kökünden halletmek için Humeyni'yi idam cezası ile yargılamıştır. Fakat ulemanın tepkisi ve baskısı neticesinde bu cezası sürgüne çevrilmiştir. Bu karardan sonra Türkiye'ye sürgüne gönderilen Humeyni, 1964'te önce Ankara'da sonra da Bursa'da ikamet etmiştir. Türkiye'de de propaganda faaliyetleri yürütmeye başlayınca 5 Eylül 1965'te Irak'a (Necef) sürülmüştür. Irak'ta 15 yıl kalan Humeyni, Necef'teki Şeyh Murtaza Ensari Medresesinde

³² Şiiilik mezhebinden Caferilik 'in fikhî ekollerinden olan Usûlîlik 'e göre fetvasına başvurulmuş içtihat sahibi en yetkili Ayetullah'a verilen unvandır. Bu makama gelen Ayetullahlara "en üstün" manasına gelen "el-uzma" sıfatı eklenir ve böylece büyük Ayetullah olarak adlandırılırlar. Taklid için müracaat edilecek kişi manasına gelen bu unvan 18. yüzyılın sonlarından itibaren benimsenmiştir.

³³ M. Serkan Taflıoğlu, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", s.639.

³⁴ İran: Bir Devrimin Anatomisi - Al Jazeera Türk Belgesel

Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Y1SRxk2eU4g>

³⁵ Janet Afary ve Kevin B. Anderson, a.g.e., s.85.

³⁶ Hamid Algar, "Humeyni", s.360.

ders vermeye başlamıştır. Bu medresede ders verip yeni öğrenciler yetiştirmenin yanı sıra İran'daki faaliyetlerini buradan yürütmüş ve yeni taraftarlar da toplamıştır³⁷.

4. Lale Meydanı Katliamına Giden Süreç ve Lale Meydanı Katliamı

Humeyni'nin sürgüne gönderilmesi İran'daki ateşi söndürememiştir. Bunun sebebi olarak bir yandan Şah'ın baskıcı rejimimin yanı sıra ekonomideki istikrarsız gidişat karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, ülkede bulunan yabancılara tanınan ayrıcalıklar ve birinci sınıf vatandaşlık muamelesi halkın tepkisini daha da arttırmaktadır. İran'daki İngilizlere nazaran İran vatandaşları kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedirler. Bu konuyla ilgili Perviz Mina adlı eski Anglo İran Petrol şirketi çalışanı başından geçen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır;

“Bir şeyler almak için şehre giderdim. Şirket tarafından işletilen otobüs hattındaki durakta beklerdim. Yazın ortasında 50 C'lik bunaltıcı sıcakta yaklaşık yarım saat otobüsün gelmesini beklerdim. O sırada bir sürü otobüs gelirdi ancak üzerinde kırmızı bir şerit olurdu. Bu yalnızca İngiliz çalışanlarına ait olduğu anlamına gelirdi ve o otobüse binemezdim. Sadece İranlıları taşıyan otobüslerden beklemem gerekirdi.” Mina başından geçen başka bir olayı da “Abadan'da İngiliz çalışanlarının gittiği meşhur bir kulüp vardı. Kulübün kapısında köpekler ve İranlılar giremez diye bir tabela vardı”³⁸.

Tüm bu olaylarından sonra muhalefet de Şaha karşı birleşmişti. Bu birleşmeden sonra devlet adamlarına yönelik suikastlar ve kanlı eylemler başlamış ve Başbakan Ali Mansur öldürülmüştür. Ayrıca Irak'ta sürgünde bulunan Humeyni ise taraftarlarına mektup ve kasetler aracılığıyla talimatlar verip halkı Şaha karşı örgütlemektedir. Humeyni, Şahu ihtişamlı yaşantısı ve dine karşı tutumundan dolayı Yezit olarak ilan etmiştir. Bundan dolayı her kesimi Şaha karşı ayaklanmaya çağırmıştır. Şah ise “İttilaat” adlı gazetede Humeyni'ye karşı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Şah, Humeyni'yi İngiliz ve diğer emperyalist güçlerle işbirliği yapan bir ajan olarak nitelendirmiştir. Bununla da yetinmeyip Humeyni'nin aslında İranlı olmadığını ve köken itibarıyla Hindistanlı olduğunu bildirmiştir³⁹. Yayınlanan bu yazı hemen ertesi gün Kum'daki medrese öğrencileri tarafından protesto edilmiş ve güvenlik güçleri göstericilere sert müdahalede bulunmuştur. Yaşanan olaylarda birçok öğrenci ölmüş ve olaylar İran'daki birçok bölgeye yayılmaya başlamıştır. Olaylar devam ederken Ağustos 1978'de Abadan'da bir sinema salonunda (Rex Sineması) yangın çıkmış ve bu yangında 347 kişi yaşamını yitirmiştir. Şah bu olayın dini gruplar tarafından yapıldığını iddia etse de bu olayın faturası kendisine kesilmiştir⁴⁰.

³⁷ Algar, “Humeyni”, s.360.

³⁸ İran: Bir Devrimin Anatomisi - Al Jazeera Türk Belgesel,
Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Y1SRxk2eU4g>

³⁹ Asghar Alam Tabriz, Aydınların, “Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi”, s.215.

⁴⁰ Alam, Tabriz Aydınlarının, s.175.

İran karışırken, Şah Irak'ta bulunan Humeyni'den kurtulmak için Irak hükümetine baskı kurup Humeyni'yi sınır dışı etmesini istemiştir. Şiilerce kutsal bir yer sayılan Necef'ten çıkarılan Humeyni, Fransa'ya gidip, Paris'e yerleşmiştir. Fakat İran'da Şah karşıtı protestolar sürmektedir. Bunun üzerine hükümet olağanüstü hal ilan edip sokağa çıkma yasağını uygulamıştır⁴¹. Sıkıyönetim ilanı Tahran Radyosu tarafından yayınlanan bir bildiriyle halka duyurulmuştur. Bildiride, hükümetin geçen 6 Eylülde aldığı sokaklarda gösteri yapılmasını yasaklayan karara ek olarak; Tahran'da ve 11 büyük kentte yerel saatle 21.00'dan 05.00'a kadar sokağa çıkma yasağının da ilan edildiği belirtilmiştir. Ayrıca bildiride silahlı kuvvetlerin önceki gün İran Anayasası'na hakaret niteliğinde sloganlar atan göstericilere karşı, kan dökülmemesi için yasanın uygulanmadığı belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: *“Yabancı güçlerce finanse edilen ve yönetilen komploların boyutlarının gündün güne büyüdüğü ve İran halkının bağımsızlık ve özgürlükleriyle ulusun kalkınmasını tehlikeye soktuğu bir gerçektir. Bu nedenle İran hükümeti, Anayasal yetkilerine dayanarak Tahran, Kazvin, Karaj, Kum, Meşhed, Tebriz, Ahvaz, Abadan, İsfahan, Şiraz ve Kazerun kentlerinde 6 ay süreli sıkıyönetim ilan etmiştir”*⁴².

Sıkıyönetim ilanının ardından ordu birlikleri, başkent Tahran'ın stratejik noktalarına mevzilenmiştir. Bu arada gösteri yasağına rağmen, daha önceden yapılması kararlaştırılmış bir gösteriye katılmak üzere binlerce kişi parlamento binasının önünde bulunan Lale Meydanı'nda toplanmıştır. Göstericilerin meydanda toplanmasından kısa süre sonra meydan, zırhlı birlikler ve tam teçhizatlı askerler tarafından kuşatılmış ve birlik komutanı halka derhal meydanı terk ederek dağılmalarını emretmiştir. Protestocuların dağılmaması üzerine, ilk önce askerlere havaya ateş etmeleri emri verilmiş, buna rağmen halkta bir hareket görülmeyince halkın üzerine ateş açtırılmıştır. Askerler makineli tüfekleriyle 30 saniye süreyle halka ateş ettikten sonra 10 kişinin olay yerinde öldüğü İran resmi makamlarınca bildirilmiştir. Fakat resmi olmayan rakamlara göre ise ölü sayısı 250 civarındadır.⁴³ Bunun üzerine Lale Meydanı'nda büyük bir panik başlamış ve göstericiler ara sokaklara kaçışmaya başlamışlardır. Mahmut Delkhashteh adlı bir gösterici o gün yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Lale Meydanı'na geldim ve ordu birimlerine en yakın olan bir grup göstericiye katıldım. Tam o sırada yakınızdaki Rus yapımı zırhlı bir araç bize ağır makineli tüfeklerle ateş etmeye başladı. Yaşanan bu kargaşada askeri içgüdüm, eğer hayatta kalma şansım olursa, bulunduğum yerden bir duvara doğru koşmam gerektiğini söyledi. Kaçtım ama birkaç kadın ve erkeğin üzerine düştüm ve hareket edemedim; Böylece vurulmayı bekledim ve bir süre bu şekilde beklemek zorunda kaldım. Ateşin kesilmesinden kısa bir süre sonra geriye baktım ve birbirlerinin üzerinde duran insanları gördüm. Onlara bağırdım: “Ayağa kalkın, korkaklar! Bugün öldüreceklerini biliyordunuz. Eğer bu kadar korkaksanız, neden buraya geldiniz?” Ama

⁴¹ Hamid Algar, “Humeyni”, s.361.

⁴² Cumhuriyet Gazetesi, 9 Eylül 1978, “İran'ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi”, s.4.

⁴³ Milliyet Gazetesi, 9 Eylül 1978, “Tahran'da asker, göstericilere ateş açtı, çok sayıda ölü var”, s.1.

bunu söyledikçe, insanların vücutlarından akan kanları gördüm ve bu kanlar sokağı kaplamaya başlamıştı”⁴⁴

Bu arada yer yer yeniden örgütlenen göstericiler Şah aleyhtarı sloganlar atmaya devam etmişlerdir. Askeri müdahaleden sonra tekrar toplanan göstericiler askerlere dönüp şu sloganı atmaya başlamışlardır;

*“Ordu kardeşimiz, Humeyni liderimiz,
Asker kardeşim neden kardeşlerini öldürüyorsun,
Biz size çiçek verdik siz bize cevap olarak kurşun verdiniz,
Ayaklanın ey askerler kardeşleriniz öldü,
Öleceğim öleceğim şu kardeşlerimi kim öldürdü”*⁴⁵

Askeri birlikler ise başkentin büyük kesimini kontrol altına alabilmek amacıyla pek çok yolu trafiğe ve göstericilere kapatmıştır⁴⁶. Fakat ara sokaklara kaçışan göstericiler buralarda barikatlar kurmaya başlamışlardır. Buradaki göstericileri ve barikatları dağıtmak isteyen askeri birlikler, ağır silahları⁴⁷ kullanmaktan geri durmadılar. Yapılan müdahaleler sonucunda onlarca gösterici yaşamını yitirmiştir⁴⁸. Yaşanan bu olay terminolojide “*Lale Meydanı Katliamı*”, “*Kara Cuma – Black Friday*” adıyla anılmaktadır.

5. Lale Meydanı Katliamının İran Devrimi’ne Etkisi

İran içerisindeki yaşanan siyasi çalkantılar, bölgede egemen güç olan ABD için kötü bir zamanlama olmuştur. Çünkü Jimmy Carter yönetimi, bu dönemde bir Arap-İsrail barışı için arayış içerisindeydi. Barışı sağlanmak adına 6 Eylül 1978’de ABD’de başlayan ve Mısır devlet başkanı Enver Sedat ile İsrail başbakanı Menahem Begin arasında 12 gün süren Camp David zirvesi gerçekleşirken 8 Eylül 1978’de Lale Meydanı katliamı yaşanmıştır⁴⁹. Bu olaydan hemen sonra Carter, Şah’a telefon ederek ABD’nin politik olarak Şah’ı desteklemeye devam edeceğini bildirmiştir⁵⁰. Ancak Lale Meydanı Katliamından sonra ülke çapında protestolar başlamış, işçiler ve memurlar greve gitmiştir. Ayrıca İran’da bütün üretim durmuş okullar, fabrikalar, pazar yerleri ve petrol rafinerileri de kapanmıştır. Her yerde Şah’a karşı gösteriler düzenlenmektedir. Buna yanında göstericiler, Humeyni lehine sloganlar atıp onun ülkeye dönmesini istemektedirler⁵¹. Ülkede tam bir sivil itaatsizlik söz konusu olmuş ve güvenlik sağlanamayacak duruma gelmiştir. Bu olaylar yaşanırken orada görevli olan Türkiye’nin Tahran Büyük Elçisi Turgut Tülümen bu dönemde başından geçen bir olayı şu şekilde anlatmaktadır;

“27 Aralık 1978 sabahı, Kançalıya’ya giderken, akla hayale gelmeyecek olaylarla karşılaştım. Her zaman olduğu gibi şoför Bahtiyar duasını

⁴⁴ https://www.huffingtonpost.com/mahmood-delkhasteh/iranian-spring-1979_b_6640586.html

⁴⁵ Kevah Basmenji, Tehran Blues “Youth Culture in İran”

⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Eylül 1978, “İran’ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi”, s.4.

⁴⁷ Ağır silahlar içerisinde Helikopter, tank vb zırhlı araçlar bulunmaktadır.

⁴⁸ Janet Afary ve Kevin B. Anderson, a.g.e., s. 241.

⁴⁹ <https://www.pri.org/stories/2004-10-26/us-and-iran-part-ii-shah-and-revolution>

⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1978, “Carter, Şah’ı desteklediğini bildirdi”, s.1.

⁵¹ F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din*, s.59.

yaptıktan sonra kontağa bastı. Arkamızda korumaların bulunduğu koruma aracı ile tam 2,5 saat Büyükelçiliğe ulaşmak için didindik. Koruma aracındaki telsizle yardım istediğimiz İçişleri Bakanlığı, ortalıkta dolaşılmaması hususunda bizi ikaz edince, geriye dönmek zorunda kaldık. Gençler yolları barikatlarla kesmeye savaşıırken, asker de bazı cadde ve sokakları trafiğe kapatmıştı. Cidden unutulması zor bir gün yaşamıştık’’⁵².

Eski Büyükelçinin de aktardığı gibi şehir karışık bir haldedir. Göstericiler sokaklara inmiş ve barikatlar kurmuş, Şah rejimine karşı direnişe geçerek, kendilerine Humeyni’yi lider belirlemişlerdir. Çünkü liberal, sol ve dindar bütün muhalif gruplar, Şah’ı devirmek için Humeyni’nin etrafında toplanmışlardır. Gösteriler devam ederken Şah daha fazla dayanamayarak 16 Ocak 1979’da karısı ile birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Şah ülkeyi terk ettikten sonra ise Başbakan Şahpur Bahtiyar’ın emriyle Ayetullah Humeyni’nin ülkeye dönmesi için izin verildi. Neredeyse 16 yıllık bir sürgün hayatı yaşayan Humeyni 1 Şubat 1979’da Air France havayollarına ait bir uçak ile Tahran’a inmiştir. Böylece Humeyni, Şahı devirmiş ve taraftarları da ülkede kontrolü sağlamıştır. Ayrıca Humeyni İran’a geldikten kısa bir süre sonra 11 Şubat 1979’da monarşiyi kaldırmıştır⁵³. Bütün bunlar yaşanmışken gerçekleşen halk devrimine karşı atak ise mollalardan gelmiştir. Humeyni ve taraftarları iktidarı ele geçirinca muhalefeti sindirerek rejim değişikliğine gitmiş ve 1 Nisan 1979’da İran’da İslam Cumhuriyeti ilan edilmiştir⁵⁴.

Sonuç

Kaçar Hanedanlığının bir darbe ile baştan indirilmesinden sonra İngiltere’nin de desteğiyle başa geçen Rıza Şah, ülkede kendi soyadı ile anılan bir hanedanlık kurmuştu. Pehlevi Hanedanlığı olarak anılan bu hanedanlık, İran tarihinde bir geçiş süreci olarak kabul edilebilir. Çünkü binlerce yıl monarşi ile yönetilen İran bu hanedanlık döneminde artık krallara karşı çıkmaya başlamıştı. Bu karşı çıkışın en açık örneği ise Musaddık’ın iktidara gelmesidir. Çünkü iktidara geldiği ilk günden beri daha fazla demokrasiden bahsetmiş ve monarşinin tartışılmasına neden olmuştur. Bundan dolayı Musaddık’ın bu söylemleri halktan olumlu bir etki yaratmış ve büyük bir destek toplamıştır. İşte bu destek sayesinde Şah ülkeden kaçmak zorunda kalmış, ancak bu uzun sürmemiştir. Çünkü İran’ın demokratikleşmesini istemeyenler, Musaddık’ı baştan indirmiş ve tekrar monark olan Şah Muhammedi başa getirmişlerdir. Bunun bir diğer nedeni ise halkın henüz tam manası ile demokrasiyi kavrayamaması ve kitleleşmemesiydi. Tekrar başa geçen Şah, monarşisini bir daha kaybetmemek için daha sert tedbirler almış ve İran toplumunun yapısını hiçe sayarak çeşitli reformlar uygulama koymuştu. Fakat bu uygulamalar İran toplumunun dokusuna uygun olmadığı için çeşitli tepkilerle karşılaşmıştı. Bu tepkiler ise zamanla yerini şiddete bırakmış ve toplum refleksi mekanizmasını devreye sokmuştu. Bunu gören Şah baskısını daha da artırmış fakat toplum kendini ve reformlarını halka kabul ettirememişti. Şaha karşı birçok protesto gösterisi düzenlenmiş fakat bu gösteriler muhalif grupları bir türlü bir araya getirememişti. Ta ki 8 Eylül 1978’deki Lale Meydanı Katliamına kadar.

⁵² Turgut Tülümen, *İran Devrim Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul:1998, s.47.

⁵³ Robin Wright: *The Last Great Revolution/ Turmoil and Transformation in İran;2000 ABD, Çeviri: Şeniz Türkömer, Son Büyük Devrim;2001, Doğan Yayıncılık, s.48*

⁵⁴ Janet Afary ve Kevin B. Anderson, a.g.e., s.143-144.

Yaşanan bu elim olaydan sonra ülke genelinde protestolar yaşanmış ve bu olay ile muhalif gruplar artık Şaha karşı birleşmeye başlamıştı. Böylece devrime giden yolda çakılan bir kıvılcım olan bu olay 1979 Devriminin belki de bu kadar erken yaşanmasına vesile olmuştu. Bu olaydan birkaç ay sonra yaşanan devrim ile İran yeni bir rejime sahip olmuş ve Ortadoğu'da yeni bir güç, yeni bir aktör konumuna gelmişti. Bu gücünün farkında olan İran Şii dünyasının koruyucusu konumuna gelmiş ve Şiileri tek bir bayrak etrafında toplama hedefi gütmüştür.

Kaynaklar

- Afary, Janet - Anderson, Kevin (2012). *Foucault ve İnan Devrimi Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayrıntıları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Algar, Hamid. (1998). *Humeyni*. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt:18. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Algar, Hamid. (1998). *Muhammed Rıza Şah Pehlevi*. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt:30. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arıkan, Pınar. (2016). "İnan Musaddık ve Darbe". *Ortadoğu Dergi*. Cilt:8. Sayı:76. ss.19-21.
- Balkan, Serkan ve Fatih Tiryaki. (2014). "İnan Mitolojisinin İslam Devrimindeki Etkisi & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. Cilt:1. Sayı:2. ss.85-113.
- Basmenji, Kevah. (2005). *Tehran Blues "Youth Culture in İnan"*. Londra: Saqi Books.
- Çitlioğlu, Ercan. (2015). *İnan'ı Anlamak*. Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.
- Demirkılınc, Selçuk. (2017). "Psikopolitik Boyutuyla İnan Devrimi". e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi. Cilt:9. sayı:1. ss. 22-43.
- Gökalg, Emin. (2016). "Devrim Sonrası İnan İslam Cumhuriyet'inde Siyaset". (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, Ünal. (2010). *İnan ve Ortadoğu*. Ankara: Adres Yayınları.
- Halliday, F. vd. (1992). *İnan Devrimi Din, Anti-emperyalizm ve Sol*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Mokhtarpour, Alireza. (2012). *İnan Devlet Modeli*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tabriz, Asghar Alam. (2004). "Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın İnan'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi". (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taflioğlu, M. Serkan. (2013). "II. Pehlevi Dönemi İnan Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme". *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume:8/7. ss.631-644.
- Tülümen, Turgut. (1998). *İnan Devrim Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Üstün, İsmail Safa. (1998). "İnan". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt:22. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yiğit, Kasım. (2014). "Turkey-İnan Relations After the Iraian Islamic Revolution: Cooperation or Rivalry?". İstanbul: Yeditepe University Graduate Institute of Social Sciences.
- Wright, Robin. (2001). *Son Büyük Devrim*. (Çev. Şeniz Türkömer). İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Cumhuriyet Gazetesi. (12 Eylül 1978). "Carter, Şah'ı desteklediğini bildirdi".
- Cumhuriyet Gazetesi. (9 Eylül 1978). "İnan'ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi".
- Milliyet Gazetesi. (9 Eylül 1978). "Tahran'da asker, göstericilere ateş açtı, çok sayıda ölü var". https://www.huffingtonpost.com/mahmood-delkhasteh/iranian-spring-1979_b_6640586.html
- <https://www.pri.org/stories/2004-10-26/us-and-iran-part-ii-shah-and-revolution>
- Özcan, Âdem Alper. "Soğuk Savaş Dönemi: Başlangıcı, Gelişimi, Sonu". Erişim adresi: <https://www.academia.edu/13723063>
- İnan: Bir Devrimin Anatomisi - Al Jazeera Türk Belgesel. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Y1SRxk2eU4g>